

УДК: 159.9:316.356.2

КРАМЧЕНКОВА Віра Олександрівна

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри наукових основ управління
та психології Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди*

МЕТОДИКА ПСИХОДІАГНОСТИКИ ВПЛИВУ ПАЛІННЯ НА СІМЕЙНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ

У статті представлено методику «Вплив паління на сімейне функціонування» як самостійний інструмент для визначення установок щодо паління як чинника реалізації сімейних функцій. У структурі методики виділяються наступні шкали, що відповідають функціям сім'ї: господарчо-побутова, виховна, сексуально-еротична, емоційна, духовного (культурного) спілкування та первинного соціального контролю. Методика дозволяє визначити рівень функціональності сімейної системи та характер специфічного (сприяючого, перешкоджаючого або нейтрального супроводжуючого) впливу паління на реалізацію окремих функцій сім'ї. Дана методика відповідає сучасним вимогам до психометричного обґрунтування психодіагностичних опитувальників.

Ключові слова: *тютюнова аддикція, сім'я, психодіагностична методика, установка, сімейні функції, вплив паління.*

Постановка проблеми. Вивчення функціонування та життєдіяльності сім'ї є однією з ключових проблем психології. Особливої актуальності вона набуває при дослідженні сім'ї із проблемною поведінкою її членів, зокрема при наявності у сім'ї тютюнової адикції [6; 7; 11]. З одного боку, наявність адиктивних форм поведінки розглядається як симптом дисфункціональності сімейних стосунків [5; 10], з іншого – стосунки між людьми в системі психологічного знання розуміються в двох аспектах: об'єктивному і суб'єктивному (оцінному) [3; 12]. Тобто сімейне функціонування виступає і як система взаємодії, контактів, зв'язків, і як оцінка суб'єктом цих взаємодій і контактів, а також членів сім'ї. Отже, емоційний компонент міжособистісних стосунків у сім'ї визначає стан і розвиток сімейного функціонування. Оскільки ставлення до паління на інтрапсихичному та інтерперсональному рівнях характеризується яскраво вираженою амбівалентністю (наявністю умовно-позитивного і негативного сенсів), сімейне функціонування зумовлюється не самим фактом тютюнової адиктивної поведінки, а уявленнями про паління та його вплив на різні сфери життєдіяльності сім'ї [2; 11]. Отже,

психодіагностика впливу паління на сімейне функціонування є перспективним напрямом наукових розробок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміст життєдіяльності сім'ї може бути зрозумілий через опис основних функцій, на реалізацію яких сім'я орієнтована. Функція визначається як сфера життєдіяльності сім'ї, безпосередньо пов'язана із задоволенням певних потреб її членів. Єдиного переліку основних функцій сім'ї в психологічній літературі немає. Класифікація, запропонована М.С. Мацковським, передбачає виділення функцій сім'ї на суспільному та індивідуальному рівні у різних сферах життєдіяльності: репродуктивної, виховної, господарчо-побутової, економічної, соціально-статусної, емоційної, сексуальної, сфері первинного соціального контролю, духовного спілкування та дозвілля [9].

А.Г. Харчев, А.І. Антонов ділять функції сім'ї на специфічні, що відбивають її як соціальний феномен, і неспецифічні, до виконання яких сім'я пристосувалася в певних історичних обставинах. Сучасна сім'я втратила багато функцій, що визначали її у минулому: виробничу, охоронну та освітню. За останні десятиліття помітно зросло значення функції емоційної підтримки і прийняття (психотерапевтичної функції), що реалізує потреби людини в афіліації і любові [1; 3; 8; 10; 12; 13]. Як правило, функції сучасної сім'ї позначаються відповідно до основних груп потреб, які може і повинна реалізовувати сім'я (Г.А. Навайтис, Д. Фрімен, І.В. Гребінніков, Е.Г. Эйдемиллер, В.В. Юстицкис та ін.). Отже, аналіз літератури свідчить, що різні автори, перераховуючи функції сім'ї, називають їх по-різному, проте сукупність функцій, що виділяється ними, досить схожа.

Незважаючи на досить багатий психодіагностичний інструментарій, спрямований на вивчення сім'ї та сімейних стосунків, зокрема подружніх та батьківсько-дитячих, існує брак методик, які присвячені визначенню реалізації сімейних функцій та їх порушень. Так, загальноновживаною є методика «Рольові очікування партнерів» А.М. Волкової, але діагностика сімейних функцій може бути проведена лише опосередковано – через уявлення респондентів про значущість сімейних ролей та цінностей [8, с. 184-193]. Отже, розробка методики спрямованої на діагностику впливу паління на реалізацію сімейних функцій є актуальною та обумовлена потребами сучасної психології сім'ї.

Мета дослідження – розробка та емпірична апробація опитувальника, спрямованого на діагностику установок щодо паління як чинника реалізації сімейних функцій.

Виклад основного матеріалу. Психометричну вибірку дослідження склали 513 осіб у віці від 25 до 75 років, 279 жіночої статі та 234 – чоловічої. Обробка даних проводилася в пакеті StatSoft STATISTICA 6.0.

Дискримінативна та конвергентна валідність розробленої методики перевірялись за допомогою методики діагностики самооцінки мотивації схвалення Д. Крауна, Д. Марлоу в адаптації Ю. Ханіна [4, с. 635-636], опитувальника вимірювання міри розуміння, емоційної привабливості і поваги в сім'ї (ПЕА) А.М. Волкової у модифікації В.І. Слепкової [8, с. 194-196], шкали сімейного оточення (ШСО) Р.Х. Муса, в адаптації С.Ю. Купріянова [14, с. 63-67], оцінки ніотинової залежності К. Фаргестрема [6, с. 20-21] та методики «Рольові очікування партнерів» (РОП), А.М. Волкової [8, с. 184-193].

Виходячи з моделі функціонування сучасної сім'ї Е.Г. Ейдемільера, виділяється шість основних сімейних функцій: виховна, господарчо-побутова, емоційна, сексуально-еротична, функція духовного (культурного) спілкування та функція первинного соціального контролю [13, с. 20-22]. Сприятливі порушення реалізації сімейних функцій може дуже широкий круг чинників, зокрема паління.

Запропонована методика «Вплив паління на сімейне функціонування» спрямована на діагностику характеру диференційованого впливу паління на реалізацію основних функцій сім'ї. Визначено варіанти впливу щодо окремих функцій сім'ї: сприяючий вплив – в уявленнях досліджуваного паління допомагає реалізації сімейних функцій; перешкоджаючий вплив – паління перешкоджає, завдає шкоди, заважає реалізації функцій сім'ї, порушує сімейне функціонування; нейтральний супроводжуючий вплив – паління не впливає на реалізацію сімейних функцій. Діагностика особливостей реалізації функцій сім'ї дозволяє визначити рівень функціональності сімейної системи. Функціональна сім'я (нормально функціонує сім'я) – це сім'я, яка відповідально і диференційовано виконує свої функції, внаслідок чого задовольняється потреба в зростанні і змінах як сім'ї в цілому, так і кожного члена. Дисфункціональна сім'я – це така сім'я, в якій одна або декілька функцій порушені або відсутні, внаслідок чого сім'я виявляється нездатною задовольняти потреби її членів в особистісному зростанні.

Методика «Вплив паління на сімейне функціонування» характеризується інтраіндивідуальною стійкістю та розподілом близьким до нормального. Для кожної пари тверджень досліджувані пропонувалося вибрати один із семи варіантів відповіді згідно зі шкалою Лайкерта. Досліджувані надавали наступну *інструкцію*:

«Шановний респонденте, Вам будуть запропоновані пари протилежних тверджень. Ваше завдання – вибрати одне з двох тверджень, яке, на вашу думку, більше відповідає дійсності. Користуючись шкалою 3 2 1 0 1 2 3, відмітьте на бланку відповідей одну з цифр 1, 2, 3 праворуч або ліворуч залежно від того, наскільки Ви згодні із твердженням розташованим з цього боку, або 0, якщо ви утрудняєтеся відповісти (чи обидва твердження на Ваш погляд однаково вірні)». Обробка результатів зводиться до підсумовування числових значень для всіх 6 шкал. Далі бали переводяться у висхідну та нисхідну шкали, отже за кожне твердження досліджуваних може отримати від 1 до 7 балів.

Надійність опитувальника перевірялась визначенням внутрішньої узгодженості методики. Для цього розраховувалася статистика альфа Кронбаха для шкали, що включає всі 30 пунктів. Величина альфа Кронбаха для шкали із 30 запитань склала 0,622, що є дещо нижче за мінімально припустиму величину, яка становить 0,7. Наступні пункти погіршують надійність методики: «Паління – це тягар для сімейного бюджету – Паління не суттєво шкодить по сімейному бюджету», «Паління створює побутові незручності – Добре організоване паління нікому не заважає у побуті», «Паління потребує зайвих зусиль щодо здійснення сімейних обов'язків – Паління не потребує зайвих зусиль щодо здійснення сімейних обов'язків», «Паління заважає плануванню сім'ї – Те, що паління заважає репродуктивним здатностям – це міф», «Паління – джерело конфліктів у сім'ї – Паління сприяє вирішенню конфліктних ситуацій», «Паління є сигналом емоційних сімейних проблем – Паління дозволяє подолати поганий настрій». Видалення таких шести пунктів призвело до зростання величини альфа до 0,819.

Конструктивна валідність опитувальника. Для виявлення внутрішньої структури методики проводився факторний аналіз, що дозволяє операціоналізувати трактування методики як сукупності латентних факторів (шкал) і спостережуваних змінних (пунктів), виявити та проаналізувати структуру зв'язків латентних змінних досліджуваної методики з критеріальними латентними і вимірюваними змінними, тобто визначити факторний склад і факторні навантаження результату методики. За результатами експлораторного факторного аналізу (з кутовим обертанням) було виділено шість факторів, які не корелюють один з одним (коефіцієнти кореляції становлять від 0,008 до 0,027).

Перший фактор (інформативність 21,32%) утворили пункти: 1, 7, 13, 19 (представлені у порядку убування факторного навантаження). Зміст пунктів, що утворили даний фактор, (наприклад, пункт 1 «Паління суттєво не впливає на справедливість розподілу доходів

родини – Потреба в палінні знижує можливість справедливого розподілу доходів родини», або 13 «Хороший тютюн та гарні аксесуари створюють приємну атмосферу в домівці – Огидний запах тютюну та курця шкодить сімейному затишку» розкриває економічні та господарчо-побутові аспекти сімейного функціонування. Цей фактор може бути позначено як *господарчо-побутова функція сім'ї*.

Другий фактор (інформативність 20,41%) представлений пунктами 2, 8, 14, 20. Психологічний зміст фактору виявляється у пункті 8 «Паління негативно позначається на процесі виховання – Паління не заважає вихованню», тому фактор позначається, як *виховна функція*.

Третій фактор (інформативність 18,03%) об'єднав пункти 3, 9 15, 21 (також перераховані у порядку убування факторного навантаження). Психологічний зміст пунктів, що утворили цей фактор (показовими є пункт 9 (із найбільшим навантаженням (0,827) «Паління несе сексуальні сигнали в подружній взаємодії – Курці сексуально непривабливі»), полягає у включенні паління у задоволення сексуально-еротичних потреб та регулювання сексуально-еротичної поведінки подружжя. Тому фактор може бути названий *сексуально-еротична функція сім'ї*.

Четвертий фактор (інформативність 11,23%) утворений пунктами 4, 10, 16, 22. Так, наприклад пункт 4 «Паління перешкоджає культурному життю та блокує творчі процеси сім'ї – Паління стимулює інтелектуальний обмін, спільну творчість», визначає зміст даного фактору, який може бути позначений як *функція духовного (культурного) спілкування*.

П'ятий фактор (інформативність 8,23%) утворений пунктами 5, 11, 17, 23 відображає емоційні аспекти сімейного функціонування, наприклад пункт 11 «Паління сприяє взаєморозумінню та співчуттю – Паління заважає співчуттю в сім'ї». Тому даний фактор може бути позначений як *емоційна функція сім'ї*.

Шостий фактор (інформативність 7,23%) утворили пункти 6, 12, 18, 24. Зміст цих пунктів розкриває забезпечення виконання соціальних норм членами сім'ї через первинний соціальний контроль, реалізацію особистого авторитету та влади (наприклад, пункт 6 «Наявність курця в сім'ї – це соромно – Паління не потрібно приховувати», або 18 «Курці в сім'ї – це порушення норм поведінки – Паління не суперечить суспільним нормам поведінки»). Даний фактор може бути позначений як *функція первинного соціального контролю*.

Побудова нормативної шкали. В таблиці 1 представлені описові статистики запропонованої методики.

Таблиця 1

Описові статистики методики «Вплив паління на сімейне функціонування»

Шкали сімейного функціонування	Описові статистики			
	Mean	Min	Max	St.d.
Господарчо-побутова функція	16,26	7,00	28,00	7,63
Виховна функція	16,82	7,00	28,00	3,28
Сексуально-еротична функція	17,25	7,00	28,00	5,22
Функція духовного (культурного) спілкування	17,68	7,00	28,00	4,20
Емоційна функція	17,23	7,00	28,00	4,56
Функція первинного соціального контролю	14,56	7,00	28,00	3,46

При розбивці на три інтервали граничні значення норми для показників за шкалами господарчо-побутової функції, виховної функції – 12-20 балів, для показників сексуально-еротичної функції, функції духовного (культурного) спілкування – 13-21 балів, функції первинного соціального контролю – 11-17 балів. Бланк опитувальника та ключ до нього подано в додатку. Інтерпретація результатів передбачає визначення характеристик реалізації сімейних функцій та їх порушень, уявлень про характер впливу паління на окремі функції за шкалами методики та розкриття їх психологічного змісту.

Низькі показники за кожною шкалою відображують уявлення про сприяючий вплив паління на реалізацію відповідних сімейних функцій. Середні показники характеризують нейтральний супроводжуючий вплив паління. Високі показники за шкалами є проявленням установки про перешкоджаючий вплив паління на сімейне функціонування у відповідних сферах життєдіяльності сім'ї. Розглянемо більш детально зміст кожної функції, які відображено у шкалах методики.

1. *Господарчо-побутова функція сім'ї* полягає в задоволенні матеріальних потреб членів сім'ї. Реалізується у формі організації життя і побуту родини й особистого побуту кожного з її членів, створенням домашнього затишку, формуванням і витрачанням сімейного бюджету. Розподіл домашніх обов'язків та їх зміст обумовлені історичною епохою, умовами життя, складом родини і стадією її життєвого циклу.

2. *Виховна функція сім'ї* полягає в задоволенні індивідуальних потреб в батьківстві і материнстві, контактах з дітьми, їх вихованні, самореалізації в дітях. Реалізується в трьох аспектах: сім'я – це інститут соціалізації дитини, в сім'ї існує постійний вплив дітей на батьків та систематичний виховальний вплив сімейної групи на кожного члена. Виховання в родині, емоційно-позитивне повноцінне спілкування дитини з близьким дорослим визначає гармонійний розвиток дитини в ранні роки. З віком дитини виховна функція родини

не втрачає свого значення, а лише змінюються завдання, засоби, тактика виховання, форми співпраці і кооперації з батьками.

3. *Сексуально-еротична функція* – задоволення сексуально-еротичних потреб членів сім'ї. З точки зору суспільства важливо, що сім'я при цьому здійснює регулювання сексуально-еротичної поведінки членів сім'ї, забезпечуючи біологічне відтворення суспільства.

4. *Функція духовного (культурного) спілкування* – задоволення потреб в спільному проведенні дозвілля, взаємному духовному збагаченні; грає значну роль в духовному розвитку членів суспільства. Функція духовного спілкування передбачає духовне взаємозбагачення членів родини; інформаційний обмін; обговорення найбільш значимих для особистості проблем соціально-політичного, професійного, громадського життя; спілкування в контексті сприйняття літературних і художніх творів мистецтва, музики; створення умов для особистісного і інтелектуального зростання членів родини.

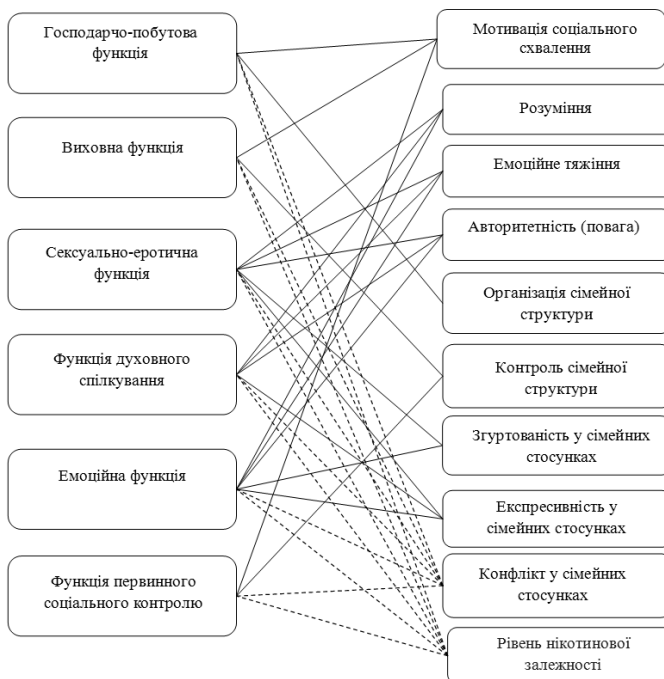
5. *Емоційна функція сім'ї* – задоволення її членами потреб в симпатії, повазі, визнанні, емоційній підтримці, психологічному захисті. Ця функція забезпечує емоційну стабілізацію членів суспільства, активно сприяє збереженню їх психічного здоров'я. Забезпечує відчуття безпеки і приналежності до групи, емоційне взаєморозуміння і співчуття, або так звану психотерапевтичну функцію. У сучасній сім'ї іншим аспектом цієї функції виступає формування в особистості потреби в самовираженні і самоактуалізації.

6. *Функція первинного соціального контролю* – забезпечення виконання соціальних норм членами сім'ї, особливо тими, хто через різні обставини нездатний достатньо мірою самостійно будувати свою поведінку в повній відповідності з соціальними нормами. Функція соціальної регуляції та контролю полягає в регуляції стосунків між членами родини на основі моральних норм через первинний соціальний контроль, реалізацію особистого авторитету і влади.

Ретестова надійність опитувальника. Повторне тестування однієї і тієї ж вибірки (242 респондента) було проведено з інтервалом у чотири тижні. Кореляція між результатами першого та другого тестування виявилася на рівні $r=0,732$, що свідчить про достатньо високу ретестову надійність методики.

Конвергентна та дискримінативна валідність методики перевірялась шляхом визначення кореляційних зв'язків показників методики «Вплив паління на сімейне функціонування» та методик діагностики самооцінки мотивації схвалення Д. Крауна, Д. Марлоу в адаптації Ю. Ханіна, опитувальника вимірювання міри розуміння, емоційної привабливості і поваги в сім'ї (ПЕА) А.М. Волкової у

модифікації В.І. Слєпкової, шкали сімейного оточення (ШСО) Р.Х. Муса, в адаптації С.Ю. Купріянова, оцінки нікотинової залежності К. Фаргестрема (конвергентна валідність), та методикою «Рольові очікування партнерів» (РОП) А.М.Волкової, що відображає сімейні функції у шкалах сімейних цінностей (дискримінативна валідність).

Рис. 1 Кореляційні зв'язки показників впливу паління на реалізацію сімейних функцій та показників соціального схвалення, сімейних стосунків та рівня нікотинової залежності

Як свідчать отримані дані (рис.1), мотивація соціального схвалення позитивно пов'язана із уявленнями про перешкоджаючий вплив на реалізацію господарчо-побутової (0,325, $p < 0,01$), виховної (0,461, $p < 0,001$) та функції первинного соціального контролю (0,458, $p < 0,001$). Високий рівень потреби в схваленні з боку оточення, прагнення виглядати в очах інших якнайкраще полегшує формування в особистості негативного ставлення до паління та його впливу на сімейне функціонування, особливо в сфері організації життя і побуту родини, виховання дітей та забезпечення виконання соціальних норм членами сім'ї.

Організація сімейної структури позитивно корелює із уявленнями про перешкоджаючий вплив паління на господарчо-побутову функцію сім'ї (0,381, $p < 0,01$). Отже, міра важливості порядку, організованості, сімейного планування, чіткості правил та обов'язків пов'язана із установкою на те, що паління шкодить організації життя і побуту родини. Контроль сімейної структури виявляється пов'язаним із виховною функцією (0,442, $p < 0,001$) та функцією первинного соціального контролю (0,341, $p < 0,01$). Міра ієрархічності сім'ї, ригідності сімейних правил та контролю зумовлює установку щодо перешкоджаючого впливу на виховання та забезпечення виконання соціальних норм членами сім'ї. Згуртованість у сімейних стосунках позитивно пов'язана із перешкоджаючим впливом на емоційну та сексуально-еротичну функції (0,524, $p < 0,0001$ та 0,413, $p < 0,001$ відповідно). Отже, за умов сімейних стосунків із зниженою згуртованістю, паління може виступати як засіб об'єднання, підвищення емоційної близькості та почуття приналежності.

Встановлено позитивні взаємозв'язки експресивності у сімейних стосунках із емоційною (0,372, $p < 0,01$), сексуально-еротичною (0,353, $p < 0,01$) та функцією духовного спілкування (0,338, $p < 0,01$). Отже, якщо у сім'ї дозволяється відкрито діяти та виражати свої почуття, то паління виступає як перешкоджаючий чинник реалізації цих функцій. За умов низького ступеню відкритості у самовираженні, паління полегшує взаємодію у емоційно значущих стосунках. Розуміння, емоційне тяжіння та авторитетність (повага) виявляється пов'язаним із установкою щодо перешкоджаючого впливу на емоційну (0,384, $p < 0,01$, 0,538, $p < 0,001$ та 0,408, $p < 0,001$ відповідно), сексуально-еротичну (0,357, $p < 0,01$, 0,572, $p < 0,0001$ та 0,416, $p < 0,001$ відповідно) та функцію духовного спілкування (0,484, $p < 0,001$, 0,367, $p < 0,01$ та 0,528, $p < 0,0001$ відповідно). Таким чином, утруднені емоційні стосунки з відсутністю адекватного образу партнера, зниженням його привабливості та поваги до нього потребують допоміжних засобів щодо організації сімейної взаємодії.

Встановлено статистично значущі негативні зв'язки рівня ніотинової залежності та конфліктності у сімейних стосунках із показниками впливу паління на реалізацію усіх сімейних функцій. Показники кореляції рівня ніотинової залежності та конфлікту у сімейних стосунках із господарчо-побутовою функцією становить -0,331, $p < 0,01$ та -0,319, $p < 0,01$ відповідно, із виховною – -0,353, $p < 0,01$ та -0,473, $p < 0,001$ відповідно, із сексуально-еротичною – -0,463, $p < 0,001$ та -0,443, $p < 0,001$ відповідно, із емоційною – -0,491, $p < 0,001$ та -0,502, $p < 0,001$ відповідно, із функцією духовного (культурного) спілкування – -0,478, $p < 0,001$ та 0,422, $p < 0,001$ відповідно, із функцією первинного соціального контролю – -0,382, $p < 0,01$ та 0,343, $p < 0,01$

відповідно. Паління на інтраіндивідуальному рівні характеризується наявністю умовно-позитивних особистісних сенсів та слугує для задоволення широкого кола потреб особистості, що обумовлює толерантне ставлення до паління, відкидання його шкоди та, навіть, приписування йому позитивних функцій у різних сферах життя. Отже, при високому рівні нікотинової залежності паління стає суб'єктивно прийнятним засобом регуляції сімейних стосунків, подолання напружених та конфліктних ситуацій, що виявляє установку особистості про сприяючий вплив паління на реалізацію сімейних функцій.

У таблиці 2 подано результати дискримінативної валідності методики «Вплив паління на сімейне функціонування». Визначення дискримінативної валідності здійснювалося шляхом встановлення значущості зв'язків показників сімейних цінностей за шкалами методики РОП із показниками сімейних функцій методики «Вплив паління на сімейне функціонування».

Таблиця 2

Кореляційні зв'язки показників впливу паління на реалізацію сімейних функцій та сімейних цінностей партнерів

Показники шкал сімейних цінностей	Показники сімейних функцій					
	Господарчо-побутова	Виховна	Сексуально-еротична	Духовного спілкування	Емоційна	Первинного соціального контролю
Інтимно-сексуальна	0,026	-0,039	0,082	0,087	0,032	0,016
Особистісної ідентифікації з партнером	-0,028	0,026	0,032	0,066	0,063	0,028
Господарчо-побутова	0,087	0,028	-0,063	0,028	-0,022	0,027
Батьківсько-виховна	0,027	0,077	-0,022	0,027	0,009	0,067
Соціальної активності	0,029	0,026	-0,009	0,087	0,027	0,102
Емоційно-психотерапевтична	0,026	0,028	-0,013	0,058	0,076	-0,032
Зовнішньої привабливості	0,042	0,026	0,071	0,037	0,028	-0,032

З таблиці 2 видно, що представлені показники за методиками визначають різні характеристики сімейного функціонування.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Розроблено методичку «Вплив паління на сімейне функціонування» як самостійний інструмент для визначення установок щодо паління як чинника реалізації сімейних функцій. У структурі методички «Вплив паління на сімейне функціонування» виділяються наступні шкали, що відповідають сімейним функціям: господарчо-побутова, виховна, сексуально-еротична, емоційна, духовного (культурного) спілкування та первинного соціального контролю. Аналіз уявлень про паління як чинника сімейного функціонування в індивідуальному профілі дозволяє визначити специфічний (сприяючий, перешкоджаючий, або нейтральний супроводжуючий) вплив паління на сімейну систему та прогнозувати сімейні стосунки за умов тютюнової адиктивної поведінки членів сім'ї. Дана психодіагностична методика відповідає сучасним вимогам до психометричного обґрунтування особистісних опитувальників. Стандартизація методички показала її високу ретестову надійність та валідність. Запропонована методика може бути використана для психодіагностики у структурі комплексної терапії нікотинової залежності.

Перспективним напрямком подальших досліджень може бути визначення взаємозв'язків реалізації сімейних функцій за умов паління в сім'ї та інтегральних показників сімейного системи.

Список використаних джерел

1. Андреева Т.В. Семейная психология: Учеб. пособие. / Т.В. Андреева – СПб. : Речь, 2004. – 244 с.
2. Крамченкова В.О. / Особливості адаптивно-захисних патернів особистості при тютюнопалінні в сім'ї / В.О. Крамченкова // Педагогіка і психологія: зб. наук. праць / За заг. ред. академіка І.Ф. Прокопенка, чл.-кор. В.І. Лозової. – Харків : ТОВ «Щедра садиба плюс», 2013. – Вип. 44. – С. 211–223.
3. Крамченкова В.О. Психологія сім'ї / В.О. Крамченкова. – Харків : «Новое слово», 2010. – 238 с.
4. Методика діагностики самооценки мотивации одобрения Д. Марлоу, Д. Крауна / Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Ред. и сост. Д.Я. Райгородский. – Самара, 2002. – С.635–636.
5. Москаленко В.Д. Зависимость. Семейная болезнь / В.Д. Москаленко. М. : «Пер Сэ», 2009. – 129 с.
6. Найденова Н.Е. Оказание помощи курящим пациентам в центрах здоровья и кабинетах медицинской профилактики: методические рекомендации / Н.Е. Найденова, Н.Н. Зубарева – Томск : СибГМУ, 2015. – 36 с.
7. Наркологія / За ред. І.К. Сосіна, Ю.Ф. Чуєва. – Харків : Колегіум, 2014. – 1500 с.

8. Олифирович Н.И. Психология семейных кризисов / Н.И. Олифирович, Т.А. Зинкевич-Куземкина, Т.Ф. Велента. – СПб. : Речь, 2006. – 360 с.

9. Основы психологии семьи и семейного консультирования: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под общ. ред. Н.Н. Посысоева. – М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2004. – 328 с.

10. Психология семьи и семейной дезадаптивности: Учеб. пособие / Н.А. Коваль, Е.А. Калинина; Федеральное агентство по образованию, Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина. – Тамбов: ТГУ им. Г.Р. Державина, 2007. – 351 с.

11. Сперанская О.И. Табачная зависимость: перспективы исследования, диагностики, терапии / О.И. Сперанская. – М. : ГЕОТАР-Медиа, 2011. – 160 с.

12. Шнейдер Л.Д. Семейная психология / Л.Д. Шнейдер. – М., 2006. – 768 с.

13. Эйдемиллер Э.Г. Психология и психотерапия семьи / Э.Г. Эйдемиллер, В.В. Юстицкис. – СПб. : Питер. 2002. – 656 с.

14. Эйдемиллер Э.Г. Семейный диагноз и семейная психотерапия / Э.Г. Эйдемиллер, И.В. Добряков, И.М. Никольская. – СПб. : Речь, 2006. – 352 с.

ДОДАТОК

Методика «Вплив паління на сімейне функціонування»

Інструкція. Вам будуть запропоновані пари протилежних тверджень. Ваше завдання – вибрати одне з двох тверджень, яке, на вашу думку, більше відповідає дійсності. Користуючись шкалою 3 2 1 0 1 2 3, відмітьте на бланку відповіді одну з цифр 3, 2, 1 праворуч або ліворуч залежно від того, наскільки Ви згодні із твердженням розташованим з цього боку, або 0, якщо ви утрудняєтеся відповісти (чи обидва твердження на Ваш погляд однаково вірні).

1	Паління суттєво не впливає на справедливість розподілу доходів родини	3	2	1	0	1	2	3	Потреба в палінні знижує можливість справедливого розподілу доходів родини
2	Паління заважає гармонійному розвитку особистості в сім'ї	3	2	1	0	1	2	3	Паління не є фактором розвитку особистості
3	Паління сприяє інтимності у сексуальних стосунках подружжя	3	2	1	0	1	2	3	Паління перешкоджає сексуальній гармонії подружжя
4	Паління перешкоджає культурному життю та блокує творчі процеси сім'ї	3	2	1	0	1	2	3	Паління стимулює інтелектуальний обмін, спільну творчість

5	Паління супроводжує емоційну підтримку в сімейних стосунках	3	2	1	0	1	2	3	Паління заважає емоційній підтримці в сім'ї
6	Наявність курця в сім'ї – це соромно	3	2	1	0	1	2	3	Паління не потрібно приховувати
7	Сигарети така ж стаття витрат як і інші задоволення	3	2	1	0	1	2	3	На паління йде більше коштів, чим на інші задоволення
8	Паління негативно позначається на процесі виховання	3	2	1	0	1	2	3	Паління не заважає вихованню
9	Паління несе сексуальні сигнали в подружній взаємодії	3	2	1	0	1	2	3	Курці сексуально непривабливі
10	Паління заважає культурному спілкуванню, обміну думками	3	2	1	0	1	2	3	Паління сприяє обговоренню літературних і художніх творів мистецтва, музики.
11	Паління сприяє взаєморозумінню та співчуттю	3	2	1	0	1	2	3	Паління заважає співчуттю в сім'ї
12	Паління негативно впливає на прийняття та схвалення в сім'ї	3	2	1	0	1	2	3	Прийняття та схвалення в сім'ї не повинно залежити від паління
13	Хороший тютюн та гарні аксесуари створюють приємну атмосферу в домі	3	2	1	0	1	2	3	Огидний запах тютюну та курця шкодить сімейному затишку
14	Паління роз'єднує членів сім'ї (батьків та дітей)	3	2	1	0	1	2	3	Паління – одна з форм кооперації батьків та дітей
15	Паління знімає бар'єри (сприяє розкритості) у інтимних стосунках	3	2	1	0	1	2	3	Паління створює бар'єри у інтимних стосунках
16	Паління обумовлює напруження у обговоренні соціальних подій	3	2	1	0	1	2	3	Паління сприяє зниженню напруги у дискусії щодо соціальних подій

17	При палінні з'являється почуття єдності та приналежності	3	2	1	0	1	2	3	Паління заважає почуттю сімейної єдності
18	Курці в сім'ї – це порушення норм поведінки	3	2	1	0	1	2	3	Паління не суперечить суспільним нормам поведінки
19	Паління дозволяє виконувати сімейні обов'язки із чергуванням роботи та відпочинку (перекурі)	3	2	1	0	1	2	3	Необхідність перекурів сприяє несправедливому розподілу праці (курці перекурюють, інші продовжують працювати)
20	Неприховане паління – поганий зразок дітям та іншим членам сім'ї	3	2	1	0	1	2	3	Відверте паління запобігає нещирості у стосунках із дітьми та іншими членами сім'ї
21	Паління доповнює сексуальне задоволення	3	2	1	0	1	2	3	Паління заважає сексуальному задоволенню
22	Паління загострює непорозуміння в обговоренні значущих проблем	3	2	1	0	1	2	3	Паління зближує точки зору щодо значущих проблем
23	При палінні відбувається розрядка нервово-психічної напруги	3	2	1	0	1	2	3	Паління стимулює негативні емоційні стани членів сім'ї
24	Курець не може бути взірцем моральної поведінки	3	2	1	0	1	2	3	Моральність не залежить від паління

В.А. Крамченкова

МЕТОДИКА ПСИХОДІАГНОСТИКИ ВЛИЯНИЯ КУРЕНИЯ НА СЕМЕЙНОЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ

В статті представлена методика «Влияние курения на семейное функционирование» как самостоятельный инструмент для определения установок по отношению к курению как фактору реализации семейных функций. В структуре методики выделяются следующие шкалы, отражающие функции семьи: хозяйственно-бытовая, воспитательная, сексуально-эротическая, эмоциональная, духовного (культурного) общения и первичного социального контроля. Методика позволяет определить уровень

функциональности семейной системы и характер специфического (содействующего, препятствующего или нейтрального сопровождающего) влияния курения на реализацию отдельных функций семьи. Данная методика отвечает современным требованиям к психометрическому обоснованию психодиагностических опросников.

Ключевые слова: *табачная аддикция, семья, психодиагностическая методика, установка, семейные функции, влияние курения.*

V. Kramchenkova

THE PSYCHODIAGNOSTIC METHOD OF SMOKING INFLUENCE ON FAMILY FUNCTIONING

The article presents an inventory «Effect of smoking on family functioning» as a tool for identifying attitudes of smoking as a factor in the realization of family functions. The method involves the scales that correspond to the functions of the family: household, parenting, sexual-erotic, emotional, spiritual (cultural) communication, and the primary social control. The method allows to determine the level of functionality of the family system and the characteristic of the specific impact of smoking (promotional, preventing or neutral maintaining) on the implementation of certain functions of the family. This method fits the modern requirements for psychometric grounds of psychodiagnostic research methods.

Keywords: tobacco addiction, family, psycho-diagnostic methodology, attitude, family functions, the impact of smoking.

Надійшла до редакції 27.12.2016 р.